

Резюме. В статті розглянуті проблеми свідомого професійного вибору в ході життєвого самоопределення, особливості формування професійної ідентичності в юнацькому віці.

Ключові слова: професійне самоопределення, ідентичність

Summary. In the article the problems of conscious professional choice are considered during vital self-determination, feature of forming of professional identity in youth age.

УДК 159.923.2

Н.В.КОРЧАКОВА

ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ ОСОБИСТІСНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТА

Резюме. Стаття присвячена вивченню прогнозування студентами своєї майбутньої кар'єри, динамічних аспектів професійного становлення, аналізу ціннісних установок у сфері побудови професійного шляху.

Ключові слова: професійна кар'єра, професійне становлення, кар'єрний ріст, професійна ідентичність, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Однією з важливих функцій вищої школи є формування первинних основ професійної ідентичності. Саме у процесі вузівського навчання у свідомості молодого людини складається образ професійної кар'єри. Від його цілісності та адекватності значною мірою залежить як перебіг первинної професійної адаптації, так і ціннісні та змістові компоненти подальшого професійного становлення. Тому психологічні аспекти професійної кар'єри повинні інтенсивно відпрацьовуватися зі студентами, забезпечуючи формування у них зрілих професійних уявлень

Професійна кар'єра визначається у психологічній науці як система суб'єктивних уявлень і переживань особистості щодо свого трудового майбутнього, очікувані шляхи самовираження і задоволення працею. Мова йде про особистісний аспект кар'єри, який передбачає розгляд цього явища з позиції суб'єкта, розкриваючи особливості бачення кар'єри її діячем.

Зазначена проблема почала інтенсивно вивчатися з другої половини минулого сторіччя. Оскільки у її розробці прийняли участь дослідники з різних галузей пізнання, виникло багато визначень сутності поняття. Основними лініями аналізу явища стали сутнісні особливості професійної діяльності, закономірності професійного росту, детермінація успішності професійної кар'єри процесами особистісного становлення. Особливу увагу вчені зосереджують на вивченні факторів мотивації, що детермінують просування, формування і розвиток кадрів, а також навіокремленні сукупності особистісних характеристик, що забезпечують ефективну професійну кар'єру. Даній проблематиці присвячені роботи Белецького Н.П. [1], Деркач А.А. [2], Маркової А.К. [3], Пряжнікова Н.С. [5], Ткач Д. А. [6] Філіппова Ф.Р. У той же час слід визнати, що питання прогностичного бачення суб'єктом свого професійного шляху і кар'єрного росту на етапі початкової професіоналізації ще вимагає подальшого аналізу. Пошуки у цій сфері сприятимуть інтенсифікації процесів професійного становлення майбутніх фахівців. Усвідомлення студентами свого майбутнього професійного Я є важливим показником особистісного розвитку.

Мета даного повідомлення – проаналізувати уявлення студентів про особливості та закономірності свого кар'єрного росту. У дослідженні приймали участь студенти 4 курсу психолого-природничого факультету РДГУ. Загальний обсяг вибірки – 30 представниць жіночої статі.

У дослідженні використовувалися наступні методики: методика вивчення мотивації професійної діяльності (К. Замфір у модифікації А. Реана), методика діагностики мотивації на досягнення та уникання невдач (Т.Елєрса), десятибальна шкала значущості кар'єрного росту.

Враховуючи специфіку вибірки (майбутні психологи), своє дослідження ми розпочали з аналізу розуміння студентами сутності кар'єри та кар'єрного росту. Обстеження показало, що значна кількість респондентів при трактуванні даних понять звужує їх змістові характеристики. У їхньому розумінні рух у кар'єрі це лише посадові просування. Сприймаючи дану ідею лише у цьому вузькому розумінні, студенти тим самим збіднюють Я-концептуальні програми щодо перебігу свого майбутнього професійного життя. Зіставлення прогностичних ідей щодо професійного становлення показало, що у свідомості майбутніх психологів більш чітко сформовані уявлення про професійну кар'єру і менш реалістичні щодо посадової та статусної лінії кар'єрного розвитку.

Як відомо, кар'єрний ріст має декілька ліній реалізації. До основних можна віднести: набуття професійної компетентності; отримання соціального визнання у професійній діяльності, присвоєння загальноновизнаних статусів і нарешті - просування працівника по сходах службової ієрархії. Інакше кажучи стратегії кар'єрного простору включають як професійні та посадові компоненти, так і статусні та монетарні. Крім того кар'єра включає як внутрішні диспозиційні характеристики, так і поведінкові. Таким чином, у вітчизняній психологічній літературі “кар'єра”, у широкому змісті, визначається як загальна послідовність етапів розвитку людини в основних сферах життя, яка виявляється у динаміці соціально-економічного положення, статусно-рольових характеристик, форм соціальної активності особистості; як індивідуальний трудовий шлях людини; як єдність двох кар'єрних процесів – професійної і посадової кар'єри. У вузькому змісті “кар'єра” пов'язується з динамікою положення й активності особистості у трудовій діяльності, з послідовністю посад, які займає працівник у одній організації, як швидке просування індивіда, вгору по посадових або професійних сходах у певному виді діяльності [2]. Повноцінна кар'єра - це збалансоване співвідношення процесів розвитку самості та її соціальних статусів.

Оскільки змістові характеристики кар'єри мають суттєві відмінності, ми спробували проаналізувати прагнення студентів до різних видів кар'єрного зростання. Ми передбачали, що наявність монетарної спрямованості може ускладнювати процеси професійної ідентичності майбутніх психологів або ж взагалі викликати її деформацію. Отримані результати підтвердили наші припущення. Частина випускників університету зазначала, що не бачать себе у психологічній професії, тому планують реалізувати себе у інших виробничих сферах, зазначаючи при цьому, що основною причиною прохолодного ставлення до майбутньої професії є низький розмір заробітної плати.

Вивчення позицій студентів, щодо реалізації у їхньому житті таких видів кар'єри як кар'єра впливу, кваліфікації чи статусу показало, що студенти гуманітарних спеціальностей не виявляють особливих прагнень щодо реалізації

управлінських стратегій. Не зважаючи на те, що професія психолога вимагає розвитку у особистості певної міри домінантності і впливовості, випускники вузу не виявляють особливих прагнень, щодо реалізації своїх знань і вмінь на посаді керівника. На нашу думку, ігнорування такої лінії професійного розвитку як побудова кар'єри впливу пов'язане з відсутністю належного рівня знань щодо структури професійної діяльності та переліку посад працевлаштування. Цікавим є той факт, що при декларуванні можливих ліній професійного становлення студенти не розглядають перспективу відкриття власної справи: створення психологічних центрів, консультаційних чи діагностичних служб. Не звучить і сама ідея спеціалізації за певною лінією професійної діяльності. Єдиним елементом даного процесу є схильність більшості випускників працювати у сфері психолого-педагогічного консультування. Дані установки зумовлені специфікою підготовки психологів у структурі гуманітарних університетів, особливістю баз практик, де формуються первинні професійні уміння і навички. Так більше половини опитаних (56 відсотків) бачать себе працівниками навчально-виховний та загальноосвітніх закладів.

Результати опитування показали, що значна частина респондентів не орієнтовані на кар'єрний ріст. На нашу думку, це пояснюється гендерною специфікою вибірки. У дослідженні приймали участь представники жіночої статі. Більшість з них виявляли чітку орієнтацію на створення сім'ї та народження дітей. За цих умов робота і кар'єрний ріст відходять на другий план. Підтвердженням цього є відповіді, що були отримані за допомогою запитання «Наскільки для вас є важливим кар'єрне зростання?». Лише третина респондентів вказує на особистісну значущість професійного росту. Вони змогли б пожертвувати інтересами власної сім'ї заради самореалізації у професійній сфері. Решта опитуваних вважають, що професійне життя перш за все повинно успішно складатися у представників чоловічої статі. Респонденти зазначали, що народження і виховання дитини на певний час призупинить їх професійний ріст і відповідно знизить шанси у реалізації кожної із ліній успішної кар'єри. З даними позиціями можна цілком погодитися, оскільки кожна людина, плануючи майбутнє, керується перш за все своїми потребами та враховує соціокультурні стандарти та соціально-економічні умови. Кар'єрна динаміка при цьому поєднує як зміст процесу, так і образ його результату, як особливості розвитку людини у соціальному просторі, так і форми цього розвитку.

У ході дослідження респондентам було запропоновано також оцінити важливість досягнення кар'єрного росту за допомогою десятибальної шкали. Для аналізу результатів шкала була поділена на три рівні значущості: високий, середній, низький. Як показало дослідження, для двадцяти відсотків респондентів досягнення професійного зростання виявилось малозначущою цінністю. Зазначимо, що при аналізі враховувалися позиції лише тих студентів, які виявили бажання після завершення навчального закладу працювати у галузі психології. Дану тенденцію можна пояснити тим, що для багатьох людей цікавою є процесуально-операційна сторона професійної діяльності, а не лише її рівневі характеристики.

Динамізм сучасного соціально-економічного простору викликав до життя принцип навчання упродовж всього періоду професійної діяльності. Цю закономірність усвідомлює більшість учасників дослідження. Вони зазначають, що важливою лінією професійного становлення і успішної кар'єри буде продовження навчання. У той же час п'ята частина учасників дослідження (20 відсотків) задекларували незрілі позиції у даному питанні. Вони вважають, що у подальшому їм не потрібно буде здійснювати інтенсивні програми навчання. Зазначимо, що дані студенти-випускники обізнані з існуванням різних інноваційних форм професійного позаунавчального навчання, але не розглядають участь у цих програмах як шлях власного особистісного і професійного розвитку. Як виявилось у подальшому, саме ця частина вибірки виявляє невпевненість щодо реалізації себе у сфері психології. Відсутність основ професійної ідентифікації у цих молодих людей поєднується із відсутністю чітких уявлень щодо інших шляхів професійного становлення. Відкидаючи можливість реалізувати себе за лінією первинного професійного вибору, вони не мають бажання навчатися за іншою спеціальністю. У цьому випадку можна говорити не лише про професійну незрілість, але й про особистісний інфантилізм молодого людини.

Проаналізувавши отримані результати, можна стверджувати, що при виборі професійної лінії більшість молодих людей прагне, щоб професійна діяльність приносила їм задоволення, щоб вони могли якнайповніше самореалізуватися у цій сфері. Як показало обстеження, вони мають чітке уявлення про свою професійну діяльність, знають свої професійні обов'язки, умови праці. Оскільки обстеження проводилося зі студентами четвертого курсу частина з них уже визначилися з майбутнім місцем роботи. Більша половина респондентів вважають професію психолога соціально важливою, престижною і перспективною. Наявність даних ціннісних установок свідчить про сформованість позитивних основ професійного становлення. У той же час ми змушені визнати, що не всі студенти висловлюють готовність працювати у майбутньому за обраною спеціальністю. Основними причинами відмови є: нестача робочих місць та низька заробітна плата. Інакше кажучи ми зустрілися з низьким рівнем професійної мотивації. Оскільки трудова мотивація є важливим фактором розвитку кар'єри ми спробували простежити особливості мотиваційних процесів у наших респондентів.

Проаналізувавши результати, що були отримані за допомогою методики діагностики особистості на мотивацію досягнень (Т.Елерса), можна сказати, що середній та високий рівні мотивації до успіху представлені у наших респондентів майже рівноцінно. Можна прогнозувати, що у майбутній професійній діяльності вони виявлятимуть упевненість, готовність брати на себе відповідальність у проблемних ситуаціях, вони зорієнтовані на досягнення успіху у трудовій діяльності, а не уникання невдач. Даний факт можна підтвердити результатами що були отримані за допомогою методики «Мотивація до уникнення невдач». Особи, що мають високий і дуже високий мотив до успіху мають середній рівень мотивації уникнення невдач. А респонденти, що мають високий рівень мотиву уникнення невдач мають середній рівень мотиву до успіху.

Висновки. Професійне становлення – складний, динамічний процес, що має багато ліній формування. Одним з важливих його напрямків є розвиток когнітивної складової кар'єрного росту. Правильні уявлення про особистісний шлях в професійному житті, кар'єрну стратегію особистості мають унікальну значущість на кожному з етапів трудового життя, включаючи і період первинного формування професійної ідентичності у процесі вузівського навчання. Прогностичні уявлення на майбутнє, як особистісні аспекти кар'єри, виступають основою навчальної мотивації студента. Науковці, що досліджують проблеми кар'єри, у своїх працях вивчали умови оптимального професійного росту, фактори мотивації, що детермінують просування по службовим сходах, формування і розвиток кадрів, виділення сукупності їх особистісних характеристик, що забезпечують ефективну професійну кар'єру.

Як показало дослідження, студенти мають різні за повнотою і спрямованістю уявлення щодо подальшого професійного життя. Найбільш чітко у майбутніх психологів звучить ідея щодо горизонтального виміру кар'єрного росту. Студенти зорієнтовані на кваліфікаційну кар'єру, що забезпечуватиме професійне зростання та рух за розрядями тарифної сітки відповідної професійної діяльності. У той же час статусна і посадова вертикальна лінія кар'єри у позиціях студентів чітко не виявляються. На нашу думку, це зумовлено як специфікою майбутньої професії, так і недостатньою

поінформованість студентів, щодо напрямків самореалізації у світі психологічних професій. Зазначимо, що монетарний вектор професійного росту у межах обраної професії студентами не розглядається. На їхню думку, підвищення рівня матеріальної винагороди можливе лише за межами професійного життя практичного психолога.

Оскільки студенти не виокремлюють таких шляхів кар'єрного росту як відкриття власної справи; чіткої спеціалізації у сфері надання психологічних послуг; поєднання психологічного супроводу з наданням послуг юридичного, педагогічного, споживчого спрямування, тобто руху у напрямку транспрофесіоналізації, вважаємо за доцільне інтенсифікувати розвивальні програми внутрішнього розвитку особистості майбутнього психолога та його уявлень про можливості зовнішнього руху в освоєнні соціального простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий Н.П. Менеджмент. Деловая карьера / Н.П. Белецкий – Мн.: Выш. шк., 2001. – 302с.
2. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1-5. Кн. 1: Методолого-прикладные основы акмеологических исследований / А.А. Деркач - М.: Изд-во РАГС, 2000. - 391 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. - М.: Изд-во Знание, 1996. - 308 с.
4. Поляков В.А. Технология карьеры / В.А. Поляков - М.: Изд-во Знание, 1995.
5. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Пряжников Н.С.- Введение в профессию "Психолог": учебно-методическое пособие. - 2-е изд., стереотип. - М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: НПО "МОДЕК", 2003. - 463с
6. Ткач Д. А. Профессиональная карьера современной молодежи / Ткач Д. А.- Дис. ... канд. социол. наук: 22.00.03 Саратов, 2004.

Резюме. Стаття посвящена изучению прогнозирования будущими психологами своей профессиональной карьеры, освещению динамических аспектов профессионального становления, анализу ценностных установок в сфере профессиональной самореализации.

Ключевые слова: профессиональная карьера, профессиональное становление, карьерный рост, профессиональная идентичность, профессиональная компетентность.

Summary. This article is devoted to research of students' representations about their future career, covering the dynamic aspects of professional development, analysis of attitudes in the sphere of professional self-realization.

Key words: career development, professional identity, professional competence.

УДК 159.9:331.54

Р.С. КУЛАКОВ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті аналізується проблема становлення профідентичності особистості як процесу її самореалізації у відповідній професійній площині. Розкриваються питання професійної придатності і професійної готовності особистості, джерела формування професійної ідентичності.

Ключові слова: професія, професійна ідентичність, професійна придатність, професійної готовність, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. У вітчизняній науковій літературі термін «професія» вживається в різних значеннях. Є.А.Клімов розуміє під ним спільність людей, зайнятих у певній сфері діяльності, галузі праці; працю, процес діяльності у певних сферах життєдіяльності людини; якісну визначеність людини, що включає відповідні вміння, знання, досвід, особистісні якості. В.Д.Брагіна доповнюючи дані визначення вважає, що професія є не тільки сукупністю трудових дій людини, але і її соціальною позицією. Професії описуються не тільки в термінах, що виражають властиві їм властивості, тобто обов'язки, вміння, навички, а й у таких характеристиках, як престиж, рівень необхідної освіти, матеріальний достаток, соціальна вагомість праці, привілеї тощо [1; 3].

Поняття «професія» та «профідентичність» пов'язані певним чином. Н.С.Пряжников вважає, що професія визначає змістові характеристики профідентичності, забезпечуючи «морфологію» професійної діяльності і професійної спільноти, тим самим структуруючи «діапазон маневру в межах виконуваної та освоюваної діяльності» залишаючи можливість для різних варіантів самореалізації всередині професії як групи споріднених спеціальностей [4].

Становлення профідентичності в рамках певної професії можливе при виконанні трьох умов: прецедентної (наявність абсолютно подібних або схожих елементів у відповідній професії (власне ідентифікація); інтердиктивної (наявність інших елементів, що належать до іншої професії (власне відчуження); юстиціальної (наявність транслятора інформації про існування різних професій (можливість відрізнити одну від іншої).

Реалізація цих умов сприяє формуванню професійно-диференціюючих ознак ще в процесі професійної підготовки. Однак професія як передумова становлення профідентичності не має таких виражених природних диференціюючих ознак, як, наприклад, стать для статевих ідентичності, етнос - для етнічної. У зв'язку з цим спостерігається значимість внутрішньої роботи з виділення цих ознак, а з іншої сторони, зростає роль інших людей, які б помічали ці ознаки і визнавали їх. Крім того, на відміну від статі та етносу, професія передбачає спеціальну цілеспрямовану, суспільством організовану підготовку і виконується за певну винагороду. Ні стать, ні етнос не передбачають вирішення проблеми ідентичності у зв'язку з такими категоріями, як придатність або готовність.

Вирішення проблеми профідентичності як самореалізації людини у професійній площині пов'язане з питаннями професійної придатності і професійної готовності. Властивість «придатність» відрізняється тим, що може стосуватися лише конкретної ситуації, що обов'язково включає два компоненти: «дана людина» і «дана спеціальність». Властивість «професійна придатність» не притаманна людині як такої. Профпридатність - це взаємна відповідність даної людини в даній сфері застосування її сил в даний час. Професійно придатні якості утворюють дещо ціле, систему: громадянські якості, ставлення до професії, праці, інтереси і схильності, дієздатність, спеціальні здібності, навички, звички, знання, досвід.